

PENGARUH ADAT HUKUM KANUN MELAKA DALAM ADAT ISTIADAT NEGERI PAHANG

Abdul Monir Yaakob
Fakulti Sains Sosial
Universiti Melaka (UNIMEL), Malaysia.

Corresponding Author's Email: abdul.munir@gmail.edu.my

Article history:

Received : (15 Oktober 2023)

Accepted : (1 November 2023)

Published : (30 Disember 2023)

ABSTRAK

Kajian ini adalah berkaitan dengan Hukum Kanun Melaka (HKM) dengan memberi tumpuan kepada elemen adat dalam HKM dan pengaruhnya terhadap adat Istiadat negeri Pahang Kedudukan adat dalam kalangan orang Melayu. Telah banyak kajian yang dibuat tentang HKM, bagaimanapun kajian ini cuba mengkaji aspek yang berlainan; ia itu memperjelaskan beberapa isu menyentuh HKM dan adat istiadat negeri Pahang. Menghuraikan isu asal usul HKM, status HKM sebagai sebuah Undang-undang dan bukan setakat digest, penulisan dan penyusunannya, pengaruh HKM terhadap adat Istiadat negeri Pahang. Pihak yang bertanggungjawab dalam urusan adat Istiadat di negeri Pahang. Kajian ini juga ada menyentuh tentang kerajaan Melayu Melaka dan pengiktirafan oleh Mahaaraja Cina terhadap pemerintahan Parameswara. Kajian ini menggunakan kaedah kajian kualitatif dan pengumpulan data adalah dari sumber dokumen yang diperolehi daripada perpustakaan. Tiada kajian yang menyeluruh mengenai adat Istiadat negeri Pahanag pernah diterbitkan, Untuk mendapatkan maklumat mengenainya instumen yang digunakan adalah melalui temu bual dan pemerhatian.

Kata kunci: Hukum Kanun Melaka, adat Istiadat, kerajaan Melaka, kajian kualitatif, perpustakaan, temu bual, pemerhatian

Pengenalan

Kajian tentang Hukum Kanun Melaka (HKM) telah dimulakan oleh Sir Stamford Raffles pada tahun 1805. Beliau telah mengumpulkan manuskrip-manuskrip yang berkaitan dengan HKM (Ali Abubakar, 2018: 11) ketika berada di Pulau Pinang (Liaw Yock Fang, 2016: xix). Sebelum itu pada tahun 1736 Werndly ada menyebut naskhah yang berjudul Hukum Khanun. John Crawford, Residen ke-dua Singapura dan dieja juga dengan Singhapura yang bermaksud bandar tempat pengembara singgah (Paul Weatley, 1964: 103&108), ada menerbitkan buku History of Indian Archipelago sebanyak tiga jilid. Dalam jilid 111, terdapat perbincangan tentang undang-undang Melayu setebal 65 halaman. Ph.S. van Ronkel telah menerbitkan teks Undang-undang Melaka dengan judul 'Risalat Hoelwen Kanoen iaitu Oendang-oendang Melaka (Leiden,1919). Teks ini ditulis dalam huruf Arab dan diterjemahkan oleh T.J Newbold dan J.R Logan (Liaw Yock Fang, 2016: xxii-xxiii). Menurut Abu Hassan Sham (1995: 4) judul teks tersebut adalah "Risalat Hoekoem Kanoen Jaitoe Oendang-Oendang Melaka."

Menurut Liaw Yock Fang (2016: xxv) Undang-undang Melaka adalah suatu teks campuran (hybrid). Intinya adalah Undang-undang Melaka (pokok). Ia kemudiannya ditambah bahagian Undang-undang Laut, kemudian ditambah lagi bahagian Undang-undang Perkahwinan Islam, dan ditambah lagi Undang-undang Bai' dan Jenayah. Kajian yang menyeluruh terhadap manuskrip-manuskrip HKM telah di lakukan oleh Liaw Yock Fang dalam tesis PhD beliau bertajuk Undang-undang Melaka pada tahun 1976. Tesis ini telah diterbitkan kali pertama dalam tahun 1976, diedarkan oleh Martinus Nijhoff, The Hague. Setelah itu diterbitkan oleh Yayasan Karyawan pada tahun 2003. Teks edisi Ph.S van

Ronkel dijadikan rujukan utama bagi kajian adat yang dikanunkan, bersekali dengan teks edisi Liaw Yock Fang. Abu Hassan Sham (1995: 4) berpendapat edisi van Ronkel ini tidak sempurna kerana menggunakan naskhah yang rendah mutunya dan berlaku beberapa kesalahan-kesalahan. Begitu juga dengan edisi Liaw Yock Fang. Pengkaji mengguna edisi van Ronkel walaupun dikatakan terdapat beberapa kelemahan kerana, pertama perkara atau subject matter kajain adalah mengenai peruntukan adat yang terkandung dalam HKM dan bukan kajian tentang manuskrip HKM. Menurut Liaw Yock Fang (2016: xxiii) penerbitan van Ronkel ini penting sekali. Kedua kekurangan van Ronkel dalam memahaami teks jawi manuskrip HKM boleh diatasi oleh pengkaji dengan membuat rujukan kepada teks jawi. Liaw Yock Fang (Ibid:xxiii) berpendapat bahawa para sarjana yang tahu membaca huruf Arab atau Jawi boleh membaca teks Undang-undang Melaka sendiri. Edisi van Ronkel ada membekalkan versi Jawi. Ketiga dalam mengatasi kelemahan tersebut perbandingan teks boleh dibuat dengan edisi Liaw Yock Fang.

Abu Hassan Sham sendiri ada menyelenggarakan teks Hukum Kanun Melaka dan diterbitkan oleh Penerbit Perbadanan Musium Melaka pada tahun 1995. Bagaimanapun edisi beliau tidak dikembarkan sekali teks menuskrip Jawi HKM Beliau telah dianggap pengkaji pertama tempatan yang semasa dengan Liaw Yock Fang, dengan membuat analisis kandungan HKM, dalam tesis M.A yang bertajuk Undang-Undang Melayu Lama: Tumpuan khas HKM dan undang-undang yang di bawah pengaruhnya pada tahun 1972 (naskhah asal tesis ini tersimpan dalam perpustakaan Akedami Pengajian Melayu, UM). Setelah itu ramai lagi pengkaji-pengkaji tempatan yang membuat kajian tentang HKM dari aspek yang berbeza dan kini terdapat banyak dokumen dokumen yang telah diterbitkan. Pengkaji semasa menulis tesis M.Phil di SOAS, University of London pada tahun 1978 ada menulis secara ringkas tentang Hukum Kanun Melaka dalam Bab Dua atas tajuk Customary Law. Tesis ini telah di terbitkan oleh UKM atas judul An Introduction to Malaysian Law (Abdul Monir Yaacob, 1989).

Penelitian terhadap manuskrip undang-undang Melayu dalam kalangan sarjana Melayu kurang memberangsangkan. Tidak banyak esei atau buku tentang kajian manuskrip undang-undang Melayu yang telah diterbitkan (Jelani Harun, 2010:15). Kita banyak bergantung kepada pengkaji Barat (Abdullah Sidek,2021: 7). HKM adalah termasuk dalam genre Teks Undang-undang Melayu Lama dan telah menarik minat pengkaji-pengkaji barat dan tempatan daripada pelbagai latarbelakang pendidikan. Kajian-kajian mereka meluas dari belbagai aspek. Setelah dibuat penelitian terhadap kajian-kajian yang lepas didapati masih ada ruang yang boleh dibuat kajian seterusnya. Tajuk diatas adalah satu diantara aspek yang belum diberi tumpuan yang menyeluruh oleh pengkaji-pengkaji terdahulu.

Terdapat dalam kalangan sarjana yang meragui nilai Undang-undang Melayu lama sebagai sumber hukum atau undang-undang, dengan alasan tidak pernah diluluskan oleh Lembaga legislatif. Mereka mensifatkan HKM hanyalah sebuah ‘digest of Malay Law’—risalah hukum kanun.(Hooker M.B, 1970: 7-8). Sungguhpun teori itu telah diterima umum, ini tidak bererti tiada ruang lagi untuk pengkaji lain melakukan semakan. Bahkan usaha mereka tetap dihargai. Kajian ini akan cuba merungakai teori ini dengan meletakkan HKM sebagai sebuah naskhah undang-undang Melayu Lama yang ulung yang pernah ditemui di Tanah Melayu. Penyusunannya pula berlaku dalam masa pemerintahan kesultanan Melayu Melaka. Bagaimana pun didapati pengkaji-pengkaji tidak sekata dalam menentukan asal usul dan tempuh ia mula disusun dan dikanunkan secara muktamad. HKM sebagai dokumen undang-undang yang dikuatkuasa dalam pemerintahan kesultanan Melayu Melaka, tidak memperincikan adat istiadat yang berlaku di istana. Adat istiadat kesultanan Melaka digambarkan dengan agak jelas dalam buku Sejarah Melayu. Terdapat beberapa edisi Sejarah Melayu yang telah diterbitkan, diantaranya edisi W.G., Shellabear, penerbitan Fajar Bakti (1982), Tengku Said Ibnu Tengku Deris, diselenggarakan oleh Dr. Muhammad Yusoff Hashim (2015), edisi A.Samad Ahmad berjudul Sulalatus Salatin, DBP dan Sulalat u’s Salatin, diperkenal oleh Ahmat Adam, diterbitkan oleh Yayasan Karyawan (2016). John Leyden telah menterjemah buku ‘Silalateh al-Salain’ atas tajuk ‘The Malay Annals’ dan telah diterbitkan pertama kali oleh Longman, 1821, dan pada tahun 2021 telah dicetak semula oleh Silverfish Books Kuala Lumpur.

Terdapat dua bentuk pemerintahan beraja di Sumatra iaitu Raja Minangkabau dalam abad ke empatbelas dan pemerintahan dari keturunan Maharaja Sri Vijaya di Palembang (R.O Winstedt, 1966: 27; O.W Wolter, 1970: 59). Menurut Norhalim Ibrahim (1993: 132) Adat Minangkabau mempunyai dua corak atau dua laras, iaitu adat aturan Datuk Perpatih dan adat aturan Datuk Katamanggungan.

Pada dasarnya kedua-dua adat ini boleh dikatakan sama, Cuma dalam menjalankan pemerintahan ianya berbeza. Adat Temenggung memakai sistem otokratik, dimana seorang raja berkuasa penuh (Abdullah Siddik,1975: 158). Bagaimanapun terdapat beberapa perbezaan lain antara kedua-dua adat ini. Pendapat yang menyatakan ianya berasal dari Palembang telah diterima oleh Prof Ahmad Ibrahim (1968: 107).

Sulalat u's-Salatin (2016: 101) menyatakan penyusunannya dititah oleh Sultan Muhammad Syah. Menurut Muhammad Yusoff Hashim (2015: 301) undang-undang telah wujud sejak terdirinya kerajaan Melaka pada awal abad kelimabelas. Winstedt (1996, Edisi ke7: 33) menyatakan bahawa raja kedua, yang menggantikan Parameswara telah memasukkan konsep kesultanan Hindu purba yang diambil daripada Sri Vijaya, dan memperkenalkan jawatan ketua-ketua dalam istana iaitu Orang Besar Berempat, Berlapan, Enambelas dan Tigapuluh Dua, Bahasa Othman (1989: 19 & 22) pula menyatakan Sultan Muhammad Syah telah mengariskan adat istiadat dan larangan-larangan kepada penduduk negeri Melaka. Berdasar kepada Hukum Kanun Melaka edisi Liaw Yock Fang, disimpulkan bahawa semua peraturan dan adat yang diistiadatkan dikumpulkan melalui tradisi lisan, diingati dan dimiliki para Menteri Melaka yang Kanan (Muhammad Yusoff,2015: 302). Senario yang demikian memerlukan kepada penelitian yang lebih terperinci.

Kajian ini juga meliputi pengaruh HKM terhadap adat Istiadat negeri Pahang. Sehingga hari ini belum diketemui apa-apa kajian ilmiah dan dokumen yang lengkap mengenai adat Istiadat negeri Pahang. Berbanding dengan beberapa negeri yang lain yang boleh didapati penerbitan yang menjelaskan adat istiadat raja seperti negeri Kelantan, Perak dan Johor. Pada umumnya masyarakat tahu setiap negeri Beraja mempunyai adat istiadatnya. Justeru langkah untuk mengkaji adat istiadat negeri Pahang ada kewajarannya.

Latar belakang

Jika hendak mengkaji punca hukum Adat, maka perlulah dikaji sejarah perkembangannya. Bangsa Melayu telah mempunyai adat aslinya. Adat Asli menurut sarjana-sarjana Hukum Adat adalah Adat Melayu Polinesia, datang di kepulauan Indonesia dan Semenanjung Tanah Melayu dan kemudiannya dipengaruhi oleh peradaban Hindu dan Islam (Abdullsh Siddik,1975: 30). Menurut Hooker (1976: 1-2), seorang pengkaji adat Melayu di Semenanjung Tanah Melayu, terdapat dua sistem adat iaitu Adat Perpatih dan Adat Temenggung. Terma Adat Temenggung digunakan bagi menjelaskan mana-mana Adat Melayu yang selain daripada Adat Perpatih. Menurut Zainal Abidin Borhan (2004: 5-6) adat juga diamalkan oleh masyarakat peribumi lain di-Malaysia Barat. Adat Perpatih berlaku di Negeri Sembilan dan sebahagian Melaka. Ada pendapat mengatakan berlaku juga di beberapa daerah di negeri Perak dan Johor. Negeri-negeri lain seperti Perlis, Kedah, Perak, Selangor, Johor, Pahang, Terengganu dan Kelantan mengamalkan sistem Adat Temenggung (Mohamed Din bin Ali, 1968 :81). Kedua-dua sistem adat ini mempunyai asal-usul dan tokoh lagendanya masing-masing, di samping falsafah sosial yang terungkap di dalam korpus petatah, petitih dan teromba/perbilang mereka. Adat Temenggung yang diamalkan di kawasan pesisir berubah menjadi adat raja lantaran kekuasaan dan kuatkuasaan pemerintah adalah di tangan raja atau sultan (Zainal Abidin Borhan, 2004: 6-7).

Sistem pemerintahan Beraja telah menjadi satu institusi yang diiktiraf kesahannya di sisi undang-undang dan berlaku hingga ke hari ini. Konsep sistem Beraja adalah bersifat universal dan berlaku dalam tamadun dunia sama ada di timur atau barat. Dalam pada itu ada juga negara yang terhapus sistem Beraja, sebagai contoh di Indonesia kecuali Yogyakarta (Paridah Abdul Samad,2016 :2). Sistem Beraja berlaku di negeri -negeri Melayu yang diasaskan oleh pemerintahan kesultanan Melayu Melaka. Dalam konteks di Negeri Sembilan, ada pendapat yang menyatakan bahawa perkataan 'Raja' itu memperlihatkan pengaruh Orang Asli. Dalam masyarakat Orang Asli Batin adalah diibaratkan seperti raja dan Batin jugalah sebagai sumber rujukan undang-undang dalam masyarakat mereka (Mohd Rosli Saludin, 2018: 110). Dalam Perlembagaan Persekutuan, Perkara 160 menyatakan 'Raja' mengenai Negeri Sembilan, ertinya Yang di-Pertuan Besar. Sistem Beraja yang diasaskan oleh Raja Iskandar Shah dan disebut juga dengan nama Sri Parameswara mempunyai latarbelakang yang tersendiri (Sulalat u's-Salatin, 2016: 94-97).

Sebelum kewujudan undang-undang adat, masyarakat Melayu mungkin telah ada peraturan hidup secara lisan (Jelani Harun, 2008: 5). Dalam sistem undang-undang Inggeris dikatakan 'unwritten

law.’ Pengkaji-pengkaji sejarah Melaka pada keseluruhannya mengatakan bahawa individu yang membuka Melaka ialah seorang putra raja dari Palembang bernama Sri Parameswara dan dikenali juga dengan nama Permicuri (Winstedt, 1934: 38). Dia dikatakan raja terakhir memerintah Temasik (Linchan, 1947: 117). Ada pendapat yang mengatakan Sri Parameswara adalah raja yang memerintah Palembang dan berkahwin dengan puteri Majapahit. Lantaran tidak menepati janji dengan bapa mertuanya seorang Batara, dia diserang dan tewas, dan lari ke Temasik (P.V. van Tein Callenfels, 1937: 160).

Perbincangan

Terdapat banyak sekali teks undang-undang Melayu Lama. Teks-teks ini kemudiannya dikenalpasti dan diberi tajuk dan diantaranya adalah Hukum Kanun Melaka. Bahkan didapati HKM ini menjadi asas kepada semua teks Undang-undang Melayu Lama yang terdapat di negeri-negeri Melayu termasuk di Sumatra dan Brunei (Abdul Monir Yaacob, 1989: 52). Hukum Kanun Pahang yang disunting oleh John E. Kempe dan R.O. Winstedt dan diterbitkan dalam JAMBRAS (Vol. XX1, Pt. 1, 1948) juga dikatakan dipengaruhi oleh undang-undang Melaka ((Liaw Yock Fang, 2016: ix). Terdapat juga Hukum Kanun Pahang versi Petani dan diedit oleh Yaakub Isa dari manuskrip yang tersimpan di Muzium Pahang, Pekan (Abdul Halim El-Muhammady & Asma Hakimah Ab Halim, 2019: 11; cf Liaw Yock Fang, 2016: xxxii). Undang-undang Melayu Lama ini memperlihatkan sistem Adat Temenggung berlaku dalam pemerintahan kesultanan Melayu Melaka dan negeri-negeri dibawah wilayah takluk dan pengaruhnya, termasuk di Pahang dalam masa pemerintahan Sultan Mansor Syah (Muhammad Yusoff Hashim, 2015: 70).

Sumber Adat Temenggung tidak pada Teromba atau perbilangan seperti Adat Perpatih, akan tetapi terdapat dalam teks undang-undang Melayu Lama yang didakwa telah disusun dari abad ke limabelas hingga sembilan belas (Abdul Monir Yaacob, 1989: 51). Kebanyakan penulis mengatakan berlaku dalam pemerintahan Sultan Muhammad Syah, sultan yang dikatakan pertama memeluk Islam (Sulalat u’s-Salatin, 2016: 98; Liaw Yock Fang, 2016: 53, cf. Fatimi, 1963: 73; Paul Weatley, 1964: 127)).

Dalam Pemerintahan kesultanan Melayu Melaka terdapat dua teks Undang-undang Melayu Lama yang masyhur iaitu Hukum Kanun Melaka (HKM) atau Undang-undang Melaka dan Undang-undang Laut (UUL). UUL ini dikatakan berasal pada zaman sultan Mahmud Syah (1488-1511) dan digunakan oleh pelbagai daerah di Nusantara, dan tentunya setelah diperbaiki dan disesuaikan untuk keperluan tempatan (Liaw Yock Fang, 2016: xxv-xxvi). Menurut Abu Hassan Sham (1995: 3) Teks Hukum Kanun Melaka memperlihatkan nilai kekuasaan yang ada pada raja-raja Melayu yang diwakili oleh raja-raja Melaka. UUL tidak termasuk dalam skop kajian ini. Fasal 1 hingga fasal 23.1 sahaja yang dapat dianggap sebagai naskhah Undang-undang Melaka yang sebenar, sedangkan fasal-fasal yang lain ialah cantuman yang dibuat kemudian oleh pengarang lain. Pengkaji-pengkaji barat telah meneliti Teks HKM lebih awal berbanding dengan pengkaji tempatan yang agak terkemudian. Sir Stamford Raffles ialah orang pertama yang menyedari pentingnya kajian tentang Undang-undang Melayu Lama (Liaw Yock Fang, 2016: ix). Pengkaji barat lain adalah seperti Ph.S. van Ronkel Winstedt, Wilkinson dan Hooker.

Raffles menolak pendapat yang menyatakan bahawa orang Melayu tidak mempunyai undang-undang (Ibid: xix; Jelani Harun, 2008: 10-11). Bagaimanapun ada juga dalam kalangan sarjana yang meragui nilai Undang-undang Melayu Lama sebagai sebuah undang-undang dan menganggapnya sebagai ‘digest’ atau risalah. Pendapat ini mempengaruhi sebahagian pengkaji tempatan. Pandangan tersebut boleh menjejaskan kedaulatan pemerintahan kesultanan Melayu Melaka. Menurut Zainal Abidin Abdul Wahid (1983: 106) Kesultanan Melaka mempunyai struktur organisasi yang tersusun kemas termasuk protokol untuk keluarga diraja. Struktur pemerintahan kerajaan Melaka yang terdapat dalam HKM telah membahagikan kuasa pentadbiran dan kehakiman kepada orang besar istana. Mereka terdiri daripada Bendahara, Temenggung, Syahbandar, Laksamana, Mandulika dan Kadi. Raja sebagai ketua pemerintah dan sumber kuasa terletak pada titah baginda. Dari sini kita dapat melihat konsep ketinggian dan kedaulatan Raja pemerintah pada zaman itu.

Ada pandangan daripada seorang ahli akademik Universiti Malaya supaya HKM dikaji dari aspek Perlembagaan. Beliau menyatakan di negeri-negeri Melayu tidak terdapat perlembagaan bertulis

dan hanya berlaku pada negeri Johor pada tahun 1895 (Abdul Majeed Mohamed Mackeen, 1969: 27) dan terdapat juga perlembagaan bertulis di negeri Terengganu bertarikh 1911 bertajuk "Itqanul Muluk Bi Takdilis Suluk" (Pejabat Cetak Kerajaan Terengganu, 1931).

Sejarah Melayu ada menceritakan Raja Benua Cina menghantar utusan ke Melaka dengan membawa anika hadiah untuk sultan Melaka. Menurut Liong Liji (2009: 45&48) Cina memulakan hubungan diplomatik dengan Melaka dan menyampaikan jemputan supaya Parameswara dapat mengadap Maharaja Cina. Sultan telah menitahkan Tun Perpatih Puteh supaya membuat kunjungan balas ke negeri Cina. Maharaja Cina telah menerima lawatan Tun Perpatih dengan meriahnya. Maharaja Cina telah mengiktiraf Parameswara sebagai Raja Melaka yang berdaulat (Winstedt, 1934: 40). Kemudiannya diikuti oleh lawatan yang diketuai sendiri oleh Parameswara. Setelah itu oleh raja-raja Melaka sesudah baginda. Menurut satu pendapat hubungan Cina – Melaka bermula dengan kunjungan Yin-Ch'ing pada tahun 1403 dengan membawa hadiah daripada Maharaja Cina kepada Sri Parameswara. Pada tahun 1411 Sri Parameswara bersama keluarganya dan disertai oleh pegawai-pegawai telah membuat kunjungan ke Cina (Paul Wheatley, 1964 :121-122).

Sebelum kedatangan Islam, orang Melayu mengikut undang-undang adat masyarakat Melayu yang asli, yang berkemungkinan diwarisi turun-temurun. Kandungan 23 bab awal HKM dipengaruhi oleh unsur-unsur Hindu. Pengaruh Hindu dari Majapahit ke Melaka kemungkinan berlaku melalui beberapa cara seperti pelayaran dan perdagangan (Jelani Harun; 2010 :32). Ada pendapat mengatakan versi awal HKM mengandungi hanya undang-undang adat, akan tetapi versi -versi yang kemudiannya memperlihatkan unsur-unsur undang-undang adat dan Islam (Ahmad Ibrahim, 1999: 1). Adat yang pada awalnya bersifat tidak bertulis, kemudian diperkukuh dalam bentuk teks yang dikenali dengan Teks Undang-undang Melayu Lama. Berdasarkan pendapat Prof Ahmad Ibrahim di atas menunjukkan bahawa HKM disusun secara berperingkat-peringkat. Kalau ditinjau dari sudut penyusunan teks ini, memperlihatkan penyusun dan penulisnya mempunyai kemahiran dan literasi yang tinggi. Menurut Jelani Harun (2010: 31-32) berkemungkinan Hukum Kanun Melaka disusun berdasarkan undang-undang kerajaan Majapahit yang bersumberkan kitab Hindu iaitu Kutara Manawa. Keseluruhan fasal dalam Kutara Manawa mempunyai banyak persamaan dengan 23 bab awal Hukum Kanun Melaka. Bagaimanapun susunannya agak berbeza.

Kajian ini juga akan memberi tumpuan kepada pengaruh HKM terhadap Adat Istiadat negeri Pahang. Terdapat banyak penerbitan yang membincangkan tentang adat istiadat Melayu, ada yang bersifat umum dan ada yang fokus kepada adat istiadat negeri tertentu. Sebagai contoh dalam buku bertajuk 'Halaman Adat Istiadat Raja DiRaja Kelantan' yang diterbitkan oleh Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (Abdul Rahim Ramli. UTM), Buku Istiadat Kesultanan Johor Moden 1855-2012 (Adib Vincent Tung, Penys) dan buku Adat Pusaka Raja-Raja dan orang Besar-Besar Negeri Perak

Setakat ini tidak terdapat penulisan yang fokus membincangkan tentang adat Istiadat negeri Pahang.

Pengaruh HKM terhadap adat Istiadat negeri Pahang mungkin telah berlaku apabila Sultan Mansur Syah menitah kepada Seri Bija Diraja supaya merajakan anakanda baginda di negeri Pahang dan bergelar Sultan Muhammad Shah (Sejarah Melayu, 2015: 111). Peristiwa ini berlaku pada tahun 1470. Baginda merupakan sultan pertama negeri Pahang keturunan raja Melaka. Keturunan ini memerintah negeri Pahang hingga ke zaman Sultan Abdul Ghafur Mohayuddin Shah dan anakanda baginda Raja Muda Abdullah. Raja Pemerintah negeri Pahang pada hari ini adalah daripada keturunan al-Marhum Sultan Ahmad Al-Muadzam Shah, bermula pada tahun 1882 (Portal Diraja Pahang). Menurut Dato' Sri Wan Wahid bin Wan Hassan, Orang Besar Pahang, Orang Kaya Indera Pahlawan, manuskrip adat istiadat di Raja Pahang ada tersimpan oleh pihak tertentu daripada kalangan keluarga Diraja Pahang. Beliau juga ada menyimpan sebahagian akan tetapi koleksinya tidak lengkap. Beliau menjelaskan bahawa adat istiadat itu boleh berubah dari masa ke semasa. Di pejabat setiausaha kerajaan negeri Pahang ada bahagian protokol yang bertanggungjawab dalam soal adat istiadat. Dalam Undang-undang Tubuh Kerajaan Pahang ada peruntukan bagi penubuhan sebuah Majlis Adat Istiadat Negeri Pahang. Peranan Majlis ini adalah bagi membantu dan menasihatkan Raja Pemerintah dalam semua perkara mengenai adat istiadat dalam negeri Pahang. Keahlian Majlis adalah di lantik oleh Raja Pemerintah. Majlis ini berbeza dengan Majlis Agama Islam dan Adat Resam Melayu, Pahang. Majlis Agama Islam ditubuhkan bagi menolong dan menasihatkan Raja Pemerintah dalam semua perkara mengenai agama Negeri dan adat Resam Melayu, Pahang (Fasal 24(1) dan 24A, Undang-Undang

Tubuh Kerajaan Pahang. Pada tahun 2021 Majlis Agama Islam telah menubuhkan Jawatan Kuasa Adat Resam Melayu Pahang dengan fungsi-fungsi yang telah digariskan. Ini memberi erti bahawa Undang-undang Tubuh Negeri Pahang membezakan antara adat istiadat dengan adat resam.

Penutup

Dalam kajian rintis ini beberapa isu menyentuh HKM telah diberikan penjelasan dan huraian. Di antaranya isu mengenai status HKM sebagai *digest* dan bukan sebagai sebuah undang-undang yang di ketengahkan oleh pengkaji barat dan teori ini telah diterima umum. Kajian ini meletakkan HKM sebagai sebuah teks undang-undang kerajaan Melayu Melaka. Begitu juga dengan asal usul dan penyusunan HKM. Untuk melihat sejauh mana Adat HKM mempengaruhi adat Istiadat negeri Pahang. Bagi menjamin kesahan dan kebolehpercayaan maklumat tentang adat Istiadat negeri Pahang, pengkaji telah mengenalpsti subjek yang mempunyai kredibal untuk dijadikan sampel dalam temu bual dan menggunakan cara pemerhatian. Didapati bahawa bahagian protokol dipejabat Setiausaha kerajaan Pahang dan pejabat KDYMM Sultan Pahang adalah agensi yang menguruskan istiadat negeri Pahang.

Bibliografi

- A.Samad Ahmad. 2021. Sulalatus Salatin. Kuala Lumpur. Dewan Bahasa Pustaka.
- Abdul Halim El-Muhammady & Asmaa Hakimah Ab Halim. 2019. Qanun Paahang. Bangi. Universiti Kebangsaan Malaysia (UKM).
- Abdul Majeed Mohamed Mackeen.1969. Contemporary Islamic Legal Organization in Malaya. Yale. South East Asia Studies.
- Abdul Monir Yaacob. 1989. An Introduction to Malaysian Law. Bangi. Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Abdullah Sidik. 2021. Rahsia Empayar Melayu Sri Wijaya. Kuala Lumpur. Patriot Publishing.
- Abdullah Siddik. 1975. Pengantar Undang-undang Adat di-Malaysia Kuala Lumpur. UM.
- Abu Hassan Sham. 1995. Hukum Kanun Melaka. Melaka. Perbadanan Muzium Melaka
- Ahmad Ibrahim. 1968. 'Islam and Cuctomary Law in The Malaysian Context,' dlm David C Buxbaum Edt. Family law and customary law in Asia. The Hague. Martinus Nijhoff.
- Ahmad Ibrahim. 1999. Undang-undang Keluarga Islam di-Malaysia. MLJ.
- Ahmat Adam. 2016. Sulalat u's Salatin. Kuala Lumpur. Yayasan Karyawan.
- Ali Abubakar. 2018. Undang-undang Melaka-Aceh. Shafiah.
- Bahasa Othman. 1989. Sejarah Awal Negara Kita. Sh. Alam. Marurilis.
- Baharin Ilias (Peny). 2014. Halaman Adat Istiadat Raja D'Raja Kelantan. Majlis Agama Islam dan Adat Isgiadat Melayu Kelantan. Kota Bahru.
- Fatimi S.Q.,1963. Islam Comes to Malaysia. Singapore. MSRI.
- Hooker M.B. 1972. Adat Laws In Modern Malaya. Kuala Lumpur. OUP.
- Itqanul Muluk Bi Takdilil Suluk. 1931. Percetakan Kerajaan Terengganu.
- Jelani Harun. 2008. Undang-undang Kesultanan Melayu dalam Perbandingan. Pulau Pinang. USM.
- 2010. Perbandingan Adat Istiadat Kesultanan Melayu- Jepun. Ampang. Dewana Sdn Bhd.
- John Leyden. 2021. The Malay Annal. Kuala Lumpur. Silverfish Books.
- John E. Kempt & R.O Winstedt. 1946. "A Malay Legal Digest.: JMBRAS. Vol.XX1. Pt.1
- Liaw Yock Fang. 1976. Undang-undang Melaka. The Hague. Martinus Nijhoff.
- 2016. Undang-undng Melaka dan Undang-undang Laut. Kuala Lumpur. Yayasan Karyawan.
- Linchan W. 1947. The King of the 14th Century. Singapore. JMBRAS. Vol XX, Pt 11
- Liong Liji. 2009. Hubungan Empayar Melaka – Dinasti Ming. Bangi. UKM.
- Mohd Rosli Saludin. 2018. "Kepelbagaian dan Keunikan Adat Negeri Sembilan Memperkuatkan Bangsa." dlm Abdul Latif Abu Bakar (Peny). Memertabatkan Adat & Warisan Melayu. Cyberjaya. UIM.
- Muhammad Din Ali. 1968. "Customary Law And The Famaly in Modernizing Society," dlm David C. Buxbaum. Family law and customary lai in Asia. The Hague. Martinus Nijhoff.
- Muhammad Yusoff Hashim. 2015. Kesultanan Melayu Melaka. Kuala Lumpur. DBP.
- Muhammad Yusoff Hashim (Peny). 2015. Sejarah Melayu. Melaka. KUIM.

- Norhalim Ibrahim. 1993. Adat Perpatih. Kuala Lumpur. Fajar Bakti.
- Paul Weathley. 1964. Impression of the Malay Peninsularin Ancient Times. Singapore. Eastern Universities.
- Ph.S. Van Ronkel.1919. Teks Risalah Hukum Kanun.
- Paridah Abdul Samad. 2016. The New Age of The Kings. Cyberjaya. UIM.
- P>V Van Stein Callenfels. 1937. The founder of Malacca. JMBRAS. Vol. XV. Pt.11
- Portel Diraja Pahang.
- Shellabear W.C. 11982. Sejarah Melayu. Kuala Lumpur. Fajar Bakti.
- Undang-Undang Tubuh Kerajaan Pahang. 2008. The Commissioner of Law Revision. Pahang
- Winstedt R.O. 1934. A History of Malaya. London. Luzac 1966. Malay and Its History. London. Hutchinsu University Library.
- Zainal Abidin Borhan. 2004. “Adat Melayu dalam Warisan Peradaban Dunia,” Melaka. Institut Seni Malaysia. Melaka.
- Zainal Abidin Abdul Wahid. 1983. Power and Authority in the Melaka Sultanate: The Traditional View. Kuala Lumpur. OUP.